

BESENYŐ JÁNOS - OLÁH PÉTER

ÚJ SZEREPLŐ AZ AFRIKAI KONTINENSEN: TÖRÖKORSZÁG

Absztrakt

A cikkünkben a török-afrikai kapcsolatokat igyekszünk összegezni. Az elmúlt években Törökország mind politikai, mind pedig gazdasági téren egyre aktívabb szerepet tölt be. Tanulmányunkban részletesen bemutatjuk ezt a folyamatot, külön a muzulmánok által lakott észak-afrikai régió országait, illetve a Szaharától délre található régió országait.

Az észak-afrikai régió egyértelmű célpontja a Török külpolitikának, főképp a korábbi történelmi kapcsolatok miatt, de a szubszaharai régió fontossága is egyre jobban növekszik, a növekvő volumenű katonai és egészségügyi együttműködések miatt.

A tanulmány részletesen bemutatja azokat a kormányzathoz közeli szervezeteket – TUSKON, IHH és TIKA – amelyek Afrika szerte fontos szerepet játszanak Törökország képviseletében (gazdasági együttműködés, humanitárius segítségnyújtás, oktatási programok, stb.)

Véleményünk szerint, ha a jelenlegi gazdasági tendenciák folytatódnak, Törökország az Afrikai kontinens országaival igen jól működő kétoldalú kapcsolatokat építhet ki.

Kulcsszavak: *Törökország, Afrika, TUSKON, IHH, TIKA, török-afrikai kapcsolatok, gazdasági együttműködés, humanitárius segítségnyújtás, oktatási programok*

Abstract

The following article is going to summarize the past few years' Turkish- African relations. Turkey's interest and presence in the economic and political life of Africa have been recently increasing. The study will analyze this in detail – by dividing the region into two geographical areas; the mainly Muslim populated North African region and the Sub-Saharan Africa.

The North African region is clearly a focus point for the Turkish foreign policy, mainly because of the common historical background. In addition, due to the region's increased military and medical equipment demand, Turkey attaches ever higher importance to the Sub-Saharan region.

The article will also describe in detail the functions of TUSKON, IHH and TIKA, as these organizations play the most important role in Turkey's representation in Africa (economic cooperation, humanitarian aids, educational programs etc).

The article states that if the recent economic tendencies are going to continue, Turkey will have the chance to build up well functioning bilateral relations throughout the African continent.

Keywords: Turkey, Africa, TUSKON, IHH, TIKA, Turkish-African relations, economical cooperation, humanitarian aids, educational programs

A mai törökországi politikának talán nincs olyan aspektusa, mely érdektelen lehet világpolitika szempontból. Belügyek tekintetében: a kormányrúd egy erős, a politikai iszlamizmus gondolatiságát sok tekintetben tükröző konzervatív-jellegű párt irányítása alatt áll. A külpolitikai doktrína célja az oszmán múlt egyfajta – a nyugati demokráciák számára is elfogadható – restaurációja. A gazdaságban a legutóbbi visszaesés óta (2009-ben 4,7 %-kal csökkent az éves GDP az előző évhez képest) erős bővülés tapasztalható.¹ Az alábbiakban megkíséreljük egy olyan jelenség bemutatását, mely mindössze az utóbbi 8-10 évben vált érzékelhetővé: Törökország gazdasági-politikai térnyerése a fekete kontinensen.

Történelmi áttekintés

A török-afrikai történelmi kapcsolatok legalább négy évszázados múltra tekintenek vissza. A politikai érintkezések alakulása szempontjából két földrajzi területet lehet elkülöníteni. Egyrészt Észak-Afrika, muszlim lakosságú egységét, másrészt a Szaharától délre eső vidéket. Előbbi kiemelten fontos helyet foglal el a Közel-Kelet tágabb értelmezésében. Ebből kifolyólag a jelentősége is nagyobb. Utóbbi esetében erről nem beszélhetünk. A Szaharától délre található országok megítélése nem sokat változott a legutóbbi évekig.

A történelmi interakciók tekintetében három érárt lehet elkülöníteni. Az oszmán időkig visszanyúló múltat, az 1923-tól 1998-ig tartó periódust, valamint az azt követő időszakot.

A XVI. századtól kezdődően Észak-Afrika muszlim területei fölötti ellenőrzés részben, vagy egészben az oszmánok kezébe került. A harcok, a Mediterráneumért folytatott háborúk sorába illeszkedve legfőképpen V. Károly spanyol király idejében voltak intenzívek. Algéria a kalózvezér Orucs segítségével került 1517-ben oszmán kézbe. Egyiptomot a szultáni hadak szintén 1517-ben foglalták el. A mai líbiai területek 1551-ben, Tunézia pedig többszöri tulajdonos váltás után 1574-ben vált a birodalom egyik tartományává. A kontinens belseje azonban sohasem került olyan szoros kapcsolatba Isztambullal, mint az északi rész. A mai Nigéria, Csád, Szudán és Szomália a nagyhatalmi törekvések keresztüztüzebe kerülve időről időre oszmán protektorátus alá került, ám ezt a státuszt hosszú távon sosem sikerült megőrizni. Az oszmán jelenlét csak közvetve volt érzékelhető a térségben. Például III. Murád, a fénykorát élő Kanem-

¹ Economic development Africa, 2010 - http://www.unctad.org/en/docs/aldfafrica2010_en.pdf (letöltés: 2012.01.20.)

Bornu birodalom aktív támogatójaként fellépve igyekezett ellensúlyozni a portugál gyarmatosítási törekvéseket. A két állam 1575-ben kötött együttműködési megállapodást.²

1863-ban a mai Fokváros muszlim vallású lakói az Oszmán Birodalomtól kértek imámot maguknak. A kérésnek eleget téve, nem sokkal később Abubekir Efendi érkezésével a térségbeli muszlimok és az Oszmán Állam között szoros kapcsolat épült ki. A századfordulón a dél-afrikai muszlimok az oszmánok által Hidzsász területére tervezett vasútépítési munkálatokat anyagilag segítették.³

A 19. század végére, a szultáni hatalom általános hanyatlásával párhuzamosan, az észak-afrikai területek függése is lazult. Egyiptomot a franciák után végül a britek gyarmatosították. 1882-re de facto átvették a kormányzást, jóllehet az egykori fáraók országa 1914-ig névleg az Oszmán Birodalom része maradt.

1923 után az új Török Köztársaság távoli szemlélője maradt az afrikai kontinensen zajló eseményeknek. 1945 után, a bipoláris világrend létrejöttével a szerepek stabilizálódtak. Törökország a '60-as, '70-es években a gyarmati státuszok megszűntével rendezett diplomáciai és politikai kapcsolatokat próbált kiépíteni az új államokkal. Az első hivatalos török konzulátus 1956-ban, a nigériai Lagosban nyílt meg. Jóllehet Törökország hagyományosan jó kapcsolatokat ápolt Algériával, a függetlenségi harc során tanúsított török hozzáállás sokáig aláásta a kapcsolatok rendezésének lehetőségét. Törökország ugyanis az algériai függetlenségre adott hivatalos állásfoglalásában 1958-ban nemmel szavazott az ENSZ-ben.⁴

1990 után, az addigi külpolitikai egyensúly felborulását követően Törökország helye bizonytalanná vált a világpolitikában. Az új külpolitikai célkitűzések figyelembe vételével, 1998-ban napvilágot látott egy Afrika-tervezet (Afrika Açılım Planı). A megfogalmazott célok valóságba való átültetése a jelenlegi kormánypártra maradt. A legfontosabb kérdéseket az alábbiakban határozták meg:

- A politikai, gazdasági kapcsolatok szélesítése,
- Három új konzulátus mihamarabbi létrehozása,
- Afrika számára kézzelfogható programok, segélyek és befektetések támogatása az ENSZ-ben,

² Mehmet Özkan, Türkiye'nin Afrika politikası In: http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1134&context=mehmetozkan&sei-redir=1&referer=http%3A%2F%2Fscholar.google.hu%2Fscholar%3Fhl%3Dhu%26q%3DAfrika%2527da%2BOSmanlilar%26as_vlo%3D%26as_vis%3D1#search=%22Afrikada%20Osmanlilar%22 (letöltés: 2012.01.13.)

³ Uo.

⁴ http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=742:tuerkiyenin-afrika-aclm&catid=80:analizler-afrika&Itemid=141 (letöltés: 2012.01.13.)

- A mezőgazdaság, kereskedelem és egészségügy területén történő magas szintű egyeztetések, fórumok
- Oktatási együttműködés (pl. az oktatás területén létrehozta egy olyan konstrukciót, melyben az afrikai diákok kiemelt támogatást kapnak).

A következőkben Törökország afrikai tevékenységét mutatjuk be.

Politika és gazdaság Észak-Afrika viszonylatában

Miután Törökország 2005-öt hivatalosan Afrika évének deklarálta, megfigyelői státuszt nyert az Afrikai Unióban (AU).⁵ Ugyanebben az évben Addisz-Abeában megnyílt a hivatalos török külképviselet. 2008-ban Törökország már stratégiai partnerként jelenik meg az AU hivatalos kommunikációjában. Ez valószínűleg szoros kapcsolatban áll azzal a ténnyel, hogy az anatóliai állam az Afrikai Fejlesztési Bank és az Afrika Fejlesztési Alapítvány társtagjává vált.⁶ Az aktív külpolitika és az I. Török-Afrikai Együttműködési Csúcstalálkozó⁷ eredményeként 2008 végéig bezárólag 24 török követség nyílt meg Afrikaszerte (ebből 19 a Szaharától délre). 2010-ben sor került a világon már a '60-as évektől használt fogalom, a „legkevésbé fejlett ország” (least developed country, LDC) fogalmának török bevezetésére (En Az Gelişmiş Ülkeler, EAGÜ), s az érintettek támogatása keretében évi 200 millió USD-t fordítanak különböző ösztöndíjprogramokra.⁸ Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az Afrikával kapcsolatos kormányzati munkát az a Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökség (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, TİKA) is támogatja, mely alapvetően azért jött létre, hogy a Szovjetunió felbomlása utáni időszakban a török utódállamok részvételével kezelni tudja az újonnan felmerülő politikai, gazdasági kihívásokat.⁹ A 2009 előtti időszokról elmondható, hogy az Afrikába irányuló legfelsőbb szintű, tehát miniszterelnöki vagy elnöki látogatások száma igen alacsony volt. Például 2005-ben Marokkó és Tunézia volt egyedül az a két ország, amelyben ilyen magas szintű látogatással képviseltette magát a török állam. 2006-ban Recep Tayyip Erdoğan Algériába, 3 évre rá pedig Líbiába látogatott. Mauritánia ilyen szempontból kivétel; hivatalos látogatásra ez idáig még egyszer sem került sor.

A török miniszterelnök 2009-es líbiai látogatásáig – melyre később részletesebben kitérünk – Észak-Afrika viszonylatában a diplomáciai kapcsolatok alacsony szinten maradván, elsősorban félhivatalos, informális találkozásokban és

⁵ Africa cooperation with new and emerging development partners: Options for Africa's development - http://www.un.org/africa/osaa/reports/emerging_economies_2009.pdf (letöltés: 2012.01.19.)

⁶ Economic development Africa 2010 - http://www.unctad.org/en/docs/aldcafrica2010_en.pdf (letöltés: 2012.01.20.)

⁷ The Istanbul declaration on Africa - <http://www.iss.org.za/uploads/TURKEYAFRIDECAUG08.PDF> (letöltés: 2012.01.13.)

⁸ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (letöltés: 2012.01.13.)

⁹ <http://www.tika.gov.tr/tika-hakkinda/tarihce/1> (letöltés: 2012.01.13.)

általános jellegű közlemények kiadásában merültek ki. Köksal Toptan, a Török Nemzetgyűlés elnöke ottani kollégájának meghívására, 2009 januárjában Algériába látogatott. Abd al-Aziz Zijári házelnökön kívül a köztársasági elnök, Abd al-Aziz Bouteflika is tárgyalásokat folytatott Toptannal. Az egyeztetések eredményeként megállapodás született a közös együttműködés további bővítéséről, valamint egy szabadkereskedelmi szerződés kidolgozásáról és alkalmazásáról. Toptan ugyanezen év márciusában már Tunéziába utazott, hogy a két ország közötti stratégiai együttműködést hangsúlyozva a kétoldalú kapcsolatokat – főleg az ipar, a kereskedelem, az egészségügy, a várostervezés és a közlekedés tekintetében – tovább szorgalmazza. Ugyancsak márciusban Toptan meghívására Ankarába érkezett Musztafa Manszuri, a marokkói házelnök. A megbeszéltek során a felek elsősorban az egészségügyi befektetések területére koncentráltak. Nyugat-Szahara problémáját érintve Manszuri háláját és köszönetét fejezte ki Törökországnak, amiért Ankara pozitív semlegességével hozzájárul országa területi integritásának megőrzéséhez. Cserébe biztosította tárgyalópartnerét arról, hogy Ciprust illetően az ellentétek ütköztetése helyett a nemzetközi közösséget is bevonva kell megtalálni a mindenki számára elfogadható megoldást.¹⁰

A fentebb említett 2009. november 24-i líbiai tárgyalás több szempontból is történelminek nevezhető. Egyrészt a 2005-ben elindult elhidegülési folyamatot sikerült megállítani,¹¹ másrészt Necmettin Erbakan 1997-es látogatás óta török miniszterelnök nem járt az észak-afrikai országban. A miniszterelnökön kívül a török delegáció tagja volt Ahmet Davutoğlu külügyminiszter és a jelenleg külkereskedelemért felelős államtitkár – korábbi külügyminiszter – Zafer Çağlayan. A Kadhafival való megállapodás értelmében a két ország közötti vízumkényszer eltörlését, valamint az üzleti kapcsolatok további bővítését határozták el. Erdoğan hangsúlyozta Líbia Afrikában betöltött szerepének fontosságát, valamint előre jelezte, hogy a két ország közötti együttműködés segítségével Ankara a kontinensen egyre több külképviseletet kíván létrehozni. Líbia jelentőségét Törökország számára hűen tükrözik, hogy 2009-től kezdődően a török vállalatok az építőipar, mezőgazdaság, feldolgozóipar és bányászat területén mintegy 60 milliárd dollárnyi befektetést eszközöltek. A kikötők, utak, csatornarendszerek, lakóépületek építésében megjelenő török tőke nagyjából 26,4 milliárd USD-re tehető.¹²

Mint korábban említettük Algériával 1958 után a kétoldalú kapcsolatok jelentősen megromlottak. Turgut Özal 1985-ben tett látogatásakor azonban hivatalosan is bocsánatot kért az ENSZ-ben leadott „nem” szavazatért. 2006-ban

¹⁰ Mehmet Özkan, i. m.

¹¹ A két ország kapcsolatát jelentősen visszavetette, hogy 2005-ben két török állampolgárt is kivégeztek Líbiában. In: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya_siyasi-iliskileri.tr.mfa (letöltés: 2012.01.14.)

¹² Lásd http://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya_siyasi-iliskileri.tr.mfa (letöltés: 2012.01.14.)

a jelenlegi kormányfő együttműködési és barátsági szerződést írt alá Algériával. A gazdasági kapcsolatok élénknek mondhatók, hiszen a török export mértéke eléri az 1,5 az algériai import pedig a 2,3 milliárd USD-t. Hozzávetőlegesen 200 török vállalat működik és mintegy 5000 török állampolgár él az országban.¹³

A Tunéziával való kapcsolat elsősorban kulturális területre korlátozódik. Az 1964 óta érvényben lévő egyezmény alapján az észak-afrikai ország aktív érdeklődést mutat múltja iránt. A mintegy 300 éves oszmán fennhatóság pedig nem múlt el nyomtalanul. Dzsámik, medreszék, erődítmények, türbék és piacok hirdetik mai napig az Oszmán Birodalom egykori ottlétét.

Törökország szerepe a marokkói külkereskedelemben is egyre inkább növekszik. A 2006-ban aláírt szabadkereskedelmi egyezmény eredményeként – 2009 kivételével – mintegy 1 milliárd USD-nyi áruforgalom mérhető a két ország között. Ennek kétharmada a török exportot teszi ki, míg egyharmada irányul Marokkóból Törökországba. Ankara a tizenkettedik helyet foglalja el a marokkói export sorában. Az import tekintetében pedig még ennél is előkelőbb, a tizedik helyen áll.¹⁴

Törökország az „arab tavasz” eseményeivel kapcsolatosan

Észak-Afrika államairól összességében elmondható, hogy a török Afrika-politikába ez a terület prioritást élvez. Ha mindehhez hozzávesszük a részletesen nem tárgyalt Egyiptomot is – mely alapvetően közel-keleti összefüggésben értelmezendő –, akkor még egyértelműbb túlsúlyról beszélhetünk. A földrajzi, geopolitikai és történelmi kontextust figyelembe véve nem meglepő, hogy a gazdasági és politikai érdeklődés sokkal inkább kézzelfogható, mint a szubszaharai területek esetében. Persze ez az érdeklődés ezen államok részéről is jelentkezik. Az arab-tavasz eseményeiben résztvevő országok közül Tunézia és Egyiptom egyértelműen deklarálta, hogy a 2002 vége óta hatalmon lévő AKP által működtetett újfajta, török modellt kívánja követni.¹⁵ A nyugati államok „drukkolnak” a két országnak – elfelejtve azt, hogy nem is olyan régen még a török demokráciát féltették az iszlamisták előretörésétől – remélvén, hogy a szélsőséges iszlamista erők nem kerülnek hatalomra Észak-Afrikában.¹⁶ Bár Törökország az arab tavasz eseményeit eleinte óvatosan fogadta – főképp a török külpolitika által

¹³ http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cezayir_siyasi-iliskileri.tr.mfa (letöltés: 2012.01.14.)

¹⁴ http://www.mfa.gov.tr/turkiye-fas_siyasi-iliskileri.tr.mfa (letöltés: 2012.01.14.)

¹⁵ A török modellel kapcsolatosan két féle megközelítéssel találkozhatunk. Az első megközelítés a török modellt inkább politikai oldalról – a „reform” iszlamizmus szerepe – vizsgálja, arra próbálván választ keresni, hogy az egyiptomi Muzulmán Testvériség, valamint más államok iszlamista szervezetei mennyire tekintik az AKP működését követendő irányynak. A másik megközelítés szerint a török modellt a török hadsereg által a politikai életben betöltött szerepe jellemzi. Ez alapján azonban az Észak-Afrikai országokból egyedül Egyiptomban olyan erős a hadsereg, hogy a török modellt követhesse.

¹⁶ Turkey and the Arab Spring - http://www.iai.it/pdf/mediterraneo/GMF-IAI/Mediterranean-paper_13.pdf (letöltés: 2012.01.24.)

képviselt „zéró probléma a szomszédos államokkal” elv miatt – később maga is aktív szerepet vállalt az eseményekben, amikor is felszólította a Mubarak rezsimet a távozásra, és áldását adta a NATO Líbia elleni műveleteire. Véleményünk szerint az elmúlt évek eseményei miatt – Izraellel való látványos szakítás, a Neo-oszmanizmus, Egyiptom arab világban betöltött súlyának csökkenése stb. – Törökország ismét egyre tevékenyebb szerepet fog játszani az iszlamizálódó észak-afrikai térség országaiban.

A Szaharától délre

A szubszaharai területek feletti európai hegemonia megszűnte után a kontinens legtöbb állama kivívta függetlenségét. A hidegháborús versengés szülte körülmények nagymértékben befolyásolták az újonnan kialakuló államok politikai berendezkedését. A véres belháborúk, etnikai tisztogatások, vallási türelmetlenség bizonyos periódusonként történő megjelenése intenzív módon hatottak a kontinens nemzetközi megítélésére. 1945 és 1994 között összesen 194 háborút regisztráltak a Szaharától délre eső vidékeken. Ez a mennyiség azonban összesen három 5 éves periódusba (1960-64, 1975-79, 1990-94) sűrűsödött.¹⁷

Ami a török külpolitika térség iránti érdeklődését bizonyítja, hogy már az 1980-as években több afrikai országgal – Gambia, Guinea, Guinea Bissau, Mauritánia, Szenegál, Szomália és Szudán – alakítottak ki együttműködést, amelyet később más országokra is kiterjesztettek.¹⁸ az utóbbi években erős aktivitás figyelhető meg. 2008-ban 15 új nagykövetség létrehozásáról döntöttek. Ebből nyolcat 2009-ben meg is nyitottak, húszra emelve ezzel az Afrikában található török külképviseletek számát. 2009 februárjában, a szubszaharai térségbe első ízben látogatott török államfő. Abdullah Gül Kenyában és Tanzániában tett hivatalos utat. Gül az afrikai befektetésben érdekelt mintegy száz üzletember is elkísérte. A tárgyalások eredményeként döntés született a két országgal való közvetlen légi közlekedés beindításáról, valamint a vízumkényszer eltörléséről. Ami a további konkrétumokat illeti, a török fél vállalta 78 km út megépítését, illetve 55 millió USD értékű egészségügyi beruházás kivitelezését. A katonai infrastruktúra fejlesztése céljából kötött üzletek nagyságrendileg 200 millió USD körül mozognak.¹⁹ Az elmúlt években különböző török gazdasági társaságok telepedtek meg Etiópiában, Guineában, Burkina Fasóban,

¹⁷ http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_1999_01/cikk.php?id=49 (letöltés: 2012.01.14.)

¹⁸ Az ENSZ által 2011. május 09-13 között Isztambulban szervezett a „legkevésbé fejlett országokkal” kapcsolatos konferencián elhangzott előadásból, amelyet a TIKÁ képviselője tartott a konferencián résztvevők számára. – http://www.ecocci.com/DC/PDF/19.04.201017_34Presentation%20of%20TIKA.pdf (letöltés: 2012.01.17.)

¹⁹ Mehmet Özkan, i. m.

Beninben, a Közép-afrikai Köztársaságban, Angolában, és Malawiban, amelyek kisebb-nagyobb beruházásokat eszközöltek.²⁰

2009 áprilisában, Kartúmban a török mezőgazdasági miniszter, Mehdi Eker több területet is érintő – szabad vámterület, turizmus, foglalkoztatottság – megállapodást írt alá Szudánnal. A kölcsönös kapcsolatok tovább erősödtek, miután a szudáni kabinettel sikerült megállapodni abban, hogy Törökország 27 millió USD-nek megfelelő értékben orvost, gyógyszert és adott esetben egészségügyi ellátást biztosít szudáni állampolgárok számára. A Szudánnak szánt mintegy 248 millió USD értékű török export mértéke a szubszaharai térség országainak listáján a harmadik helyet foglalja el.²¹

Még 2008-ban Szudán kapcsán Törökország az Európai Unió és az Egyesült Államok figyelmét is magára vonta. Abdullah Gül az Iszlám Konferencia szervezte találkozóra az 1989 óta hatalmon lévő Omar al-Bashirt is meghívta.²² A 2010-ben újraválasztott szudáni elnök ellen azonban nemzetközi elfogatóparancs volt érvényben.²³ A török szempontból kínos incidens némi mentegetőzés után végül azzal ért véget, hogy al-Bashir saját maga mondta le a rendezvényen való megjelenést.²⁴

A török kereskedelmi mérleg alapján még két kiemelkedően fontos országról kell szót ejtenünk, Nigériáról és a Dél-afrikai Köztársaságról.²⁵ Előbbi 2009-ben mintegy 600 millió USD-nyi összegben járult hozzá a török import-hoz. A török export viszonylatában azonban ennél jóval alacsonyabb, 258 millió USD-nyi forgalmat bonyolított a két ország. Ami a Dél-afrikai Köztársaságot illeti, az 1,1 milliárd USD értékű onnan érkező áruval szemben az anatóliai országból 867 millió USD-nyi export irányul oda.²⁶

A Nigériával való kapcsolatok afrikai viszonylatban régi múltra tekintenek vissza. Az ország függetlenné válása után mindössze két évvel, 1962-ben Lagosban megnyílt a nigériai török nagykövetség. Az utóbbi évek

²⁰ Africa cooperation with new and emerging development partners: Options for Africa's development - http://www.un.org/africa/osaa/reports/emerging_economies_2009.pdf (letöltés ideje: 2012. 01.19)

²¹ Forrás: <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=index> (letöltés: 2012.01.15.)

²² Mehmet Özkan, i. m.

²³ <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-16010445> (letöltés: 2012.01.15.)

²⁴ Más kérdés, hogy Omar al-Basir 2008-ban kétszer is ellátogatott Törökországba. Ankara pedig, úgy tűnik, nem hajlandó tudomást venni a szudáni elnöknek a darfúri vérengzésben játszott szerepéről. Vö. Besenyő János, Újabb szereplő az afrikai versenyben: Törökország. Lásd http://www.regiment.hu/hirek/kulfoldi_hirek/afrikai_verseny_torokorszag (letöltés: 2012.01.15.) Nem mellékes, hogy Erdoğan kormányfő több ízben is védelmébe vette a szudáni elnököt, mondván: „egy muszlim nem követhet el népirtást” lásd <http://www.todayszaman.com/news-192402-prime-minister-erdogan-reiterates-no-genocide-in-darfur.html> (letöltés: 2012.01.15.)

²⁵ Suleimaniye Minarets on the Midrand: Turkey's Economic Incipience in Africa - <http://www.pambazuka.org/images/Emerging%20Powers%20newsletter%20May%202011/Issue%209%20May%202011.pdf> (letöltés: 2012.01.17.)

²⁶ <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=index> (letöltés: 2012.01.15.)

gazdasági kapcsolatainak élénkülését jól mutatja, hogy 2010-ben három ízben is magas rangú török diplomaták látogattak a fekete-afrikai országba, majd a nigériai elnök, Goodluck Jonathan utazott Isztambulba.²⁷ Nigéria fővárosába 2006-tól kezdődően heti négy alkalommal indít közvetlen járatot a Török Légiforgalmi Társaság (Türk Hava Yolları). Nigéria, az OPEC országai közül a tizedik legnagyobb exportőr. Kivitelének 94 %-át a földgáz és a nyersolaj teszi ki.²⁸ Az Abujában született kormányhatározatnak megfelelően az állami túlsúly csökkentése érdekében bizonyos vállalatok és szektorok privatizációjáról döntöttek. Ez főleg a telekommunikáció, energetika, olaj- és gázkitermelés, valamint infrastrukturális fejlesztések területeit illeti.²⁹

A Dél-Afrikai Köztársaságban (Pretoriában) 1993 óta működik török nagykövetség.³⁰ Fokvárosban tiszteletbeli konzulátus székel. Fordított viszonylatban Isztambulon kívül Izmir és Mersin ad otthont dél-afrikai tiszteletbeli konzulátusoknak. A szubszaharai országokkal való kereskedeleméből származó jövedelem mintegy 40 %-a Dél-Afrikában összpontosul. A kétoldalú kapcsolatok középpontjában az arany- és a szénbányászat áll. 2010-es adatok szerint a török behozatali oldalon 1,25 milliárd USD Dél-Afrikából érkezik. Ehhez képest a kivitel (mintegy 900 USD) sincs sokkal elmaradva. A török befektetések legfőképpen a bányászat és a textiliparban vannak túlsúlyban. A 70 török eredetű cég főleg Johannesburgban és Fokvárosban székel. A török kormány a gazdasági együttműködésen túl a kultúra és az oktatás területén is igyekszik megvetni lábát a kontinensen. Johannesburg, Durban, Port Elizabeth városaiban mintegy 2200 diák tanul török magánszemélyek által alapított iskolákban.³¹

Törökország és Dél-Afrika

Törökország gazdasági térnyerése az afrikai kontinensen egyre jobban látható, hiszen a török export 2005-ben „csak” 3,6 milliárd USD volt, ami 2010-ben már 9,3 milliárd USD-re emelkedett, ebből 2,3 milliárd USD a Szaharától délre eső országokba irányult. Az import nem emelkedett ilyen mértékben. Az látható, hogy a törökök inkább a saját termékeiket kívánják értékesíteni Afrikában, nem pedig, mint más államok – India, Kína, és Brazília – nyersanyagot vásárolni.³² 2005-ben Törökország az afrikai kontinens országaiból 6 milliárd USD értékben importált termékeket, amely 2010-ben is csak 6,4 milliárd USD

²⁷ Suleimaniye Minarets on the Midrand: Turkey's Economic Incipience in Africa - <http://www.pambazuka.org/images/Emerging%20Powers%20newsletter%20May%202011/Issue%209%20May%202011.pdf> (letöltés: 2012.01.17.)

²⁸ <http://www.mfa.gov.tr/nijerya-ekonomisi.tr.mfa> (letöltés: 2012.01.15.)

²⁹ <http://www.nigerianbestforum.com/generaltopics/?p=52011> (letöltés: 2012.01.15.)

³⁰ Törökország és Dél-Afrika kapcsolatáról bővebb információ található Tom Wheeler: Turkey and South Africa: Development of relations 1860-2005 című írásában.

³¹ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-afrika-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (letöltés: 2012.01.15.)

³² Economic development in Africa 2010 – http://www.unctad.org/en/docs/aldcafrica2010_en.pdf (letöltés ideje: 2012. 01. 20) valamint Africa cooperation with new and emerging development partners: Options for Africa's development - http://www.un.org/afrika/osaa/reports/emerging_economies_2009.pdf (letöltés: 2012.01.19.)

volt. A török cégek főként az építőiparban, a bányaiiparban, a mezőgazdaságban, az élelmiszeriparban, a textiliparban, a bútorigarban, az egészségügyi szolgáltatásokban, és a túrizmusban tevékenykednek.³³ Az afrikai országok felé irányuló kereskedelem mértéke olyan szinten növekedett, hogy 2008-ban Törökország felkerült az afrikai kontinens 20 legfontosabb kereskedelmi partnerének listájára. A jelenlegi kormányzat a diplomácia fontos eszközének tekinti a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat, amelyet bizonyít az „Új Gazdasági Szomszédság” – New Economic Neighbourhood/NEN) program is.³⁴ Törökország erősödő politikai és gazdasági súlya egyre inkább nyilvánvalóvá válik a nagyhatalmak számára is, akik ezért igyekeznek minél jobb kapcsolatot kialakítani az országgal.³⁵

Törökország az afrikai kontinensen a humanitárius és egyéb más segélyezési tevékenységben is egyre nagyobb szerepet vállal.³⁶ A Török Vörös Félhold az ENSZ felkérésére részt vesz a szómáliai menekültek és belső migránsok támogatásában, akiket főként élelmiszersegélyekkel, illetve más hasznos felszerelésekkel támogatnak, valamint Cezire régióban tábort és egy logisztikai ellátó központot építettek a menekültek számára. A török humanitárius szervezetek ezen kívül Szudánban, Mauritániában és Etiópiában végeznek komolyabb tevékenységet. Az előbb említett országok kapták 2008-ban a térségbe irányuló török segélyek 52 %-át.³⁷ A törökök által nyújtott segélyek fontosságát bizonyítja, hogy 2006 és 2008 közötti időszakban az afrikai segélyek 6 %-át biztosította Törökország. További országok ahová török segélyek érkeznek: Kamerun,³⁸ Dzsibuti,³⁹ Guinea,⁴⁰ Kenya,⁴¹ Madagaszkár,⁴² Nigéria, Szenegál és Dél-Afrika.⁴³

Összegzésként megállapítható, hogy a szubszaharai térségben Törökország látványos előretöréssel próbálkozik. A kétoldalú kapcsolatok nemcsak a

³³ Mustafa Gunay : Turkey Africa relations - http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Meetings/Meeting%20Transcripts/140411_gunay.pdf (letöltés: 2012. 01. 17)

³⁴ Turkey's Foreign Policy in a Changing World - <http://www.sant.ox.ac.uk/seesox/workshopreports/ReportfromTFPconf.pdf> (letöltés: 2012. 01. 17)

³⁵ 2025 Global Trends - http://www.dni.gov/nic/PDF_2025/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf (letöltés: 2012. 01. 18)

³⁶ Economic development Africa 2010-http://www.unctad.org/en/docs/aldcafrica2010_en.pdf (letöltés: 2012. 01. 20)

³⁷ Economic development Africa 2010-http://www.unctad.org/en/docs/aldcafrica2010_en.pdf (letöltés: 2012. 01. 20)

³⁸ <http://www.mfa.gov.tr/reasons-between-turkey-and-cameroon.en.mfa> (letöltés: 2012. 01. 24)

³⁹ <http://www.mfa.gov.tr/reasons-between-turkey-and-djibouti.en.mfa> (letöltés: 2012. 01. 24)

⁴⁰ <http://www.mfa.gov.tr/reasons-between-turkey-and-guinea.en.mfa> (letöltés: 2012. 01. 24)

⁴¹ <http://www.mfa.gov.tr/reasons-between-turkey-and-kenya.en.mfa> (letöltés: 2012. 01. 24)

⁴² <http://www.mfa.gov.tr/reasons-between-turkey-and-madagascar.en.mfa> (letöltés: 2012. 01. 24)

⁴³ Africa cooperation with new and emerging development partners: Options for Africa's development - http://www.un.org/afrika/osaa/reports/emerging_economies_2009.pdf (letöltés: 2012. 01.19)

diplomácia területén, de a kereskedelem, oktatás és jótékonyági akciók keretein belül is egyre erősödnek. Ez a típusú együttműködés egyelőre mindkét fél számára előnyösnek mondható. Török szempontból hosszú távon csökkenhet az európai piacoknak való kiszolgáltatottság. Az afrikai kontinensnek ugyanakkor egyelőre minden segítség jól jöhet, mely hozzájárul az elzártság és gazdasági bizonytalanság felszámolásához. Szudán példája azt is mutatja a harmadik világ államainak, hogy Kína mellett Ankara sem köti feltétlenül európai értékekhez és demokratikus berendezkedések kialakításához a kereskedelmi megállapodások aláírását. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor azt is, hogy az Erdoğan-kormány valós segítségnyújtási csatornák és hosszú távú befektetések kiépítésében érdekelt.⁴⁴ Ebből kifolyólag az utóbbi években nemcsak kampányszerűen kezdték el Afrikát népszerűsíteni, hanem a háttérintézmények segítségével a kontinens részletes feltérképezésére tesznek kísérletet.

Biztonságpolitika, katonai jelenlét

Az Ádeni-öbölben zajló, a tengeri kereskedelmet nagymértékben veszélyeztető somáliai kalózkodás elleni harc megindításában a török haditengerészet aktív szerepet vállalt. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa által hozott határozat értelmében a Giresun nevű török fregatt 4 hónapig tartó szolgálatát 2009. február 25-én kezdte meg. A szolgálat befejeztével a Giresun hazatért. Feladatát elsőként a Gediz, majd fedélzetén 267 személlyel a Gökova elnevezésű fregattok vették át.⁴⁵ Szomália kapcsán egyébként az általános béke és a helyi viszonyok normalizálásában a török kormány közvetítői szerepre tör.⁴⁶

Mint korábban említettük Törökország stratégiai partnerként tekint az Afrikai Unióra, mellyel nem csak politikai és gazdasági, de biztonságpolitikai együttműködése is van. Több afrikai ország vesz részt abban a programban, amelyben csendőröket képeznek ki, illetve török rendőrök szolgálnak elefántcsontparti, libériai és kongói ENSZ műveletekben. Katonai téren egyelőre csak néhány afrikai állammal – Egyiptom, Etiópia, Mali, Ghána, Gambia stb. – van kiképzési, műszaki és tudományos együttműködési megállapodása az országnak, de ez irányban várható fejlődés. Az elmúlt években az egyre erősebb török hadipar is egyre nagyobb érdeklődéssel tekint az afrikai országokra.⁴⁷ A kétévente megrendezett védelemipari kiállításokon nem csak hogy egyre több afrikai ország képviselteti magát, de már több üzlet is kötött a felek között. A török hadipar számára dolgozó 200 cég közül több jelen van az afrikai kontinens

⁴⁴ <http://www.thenational.ae/thenationalconversation/editorial/turkey-leads-with-investment-in-north-africa> (letöltés: 2012.01.15.)

⁴⁵ Mehmet Özkan, i. m.

⁴⁶ <http://www.haberler.com/turkiye-ile-afrika-arasindaki-stratejik-ortaklik-3197164-haberi/> (letöltés: 2012.01.15.)

⁴⁷ http://turkey.setimes.com/en_GB/articles/ses/articles/features/departments/world/2011/10/20/feature-01 (letöltés ideje: 2012.01.24)

országában is, igaz főként a dél-afrikai hadipari cégekkel működnek együtt,⁴⁸ de ez év szeptemberében magas rangú katonai és hadipari képviselők tárgyaltak az együttműködés formáiról Ghánában, Nigériában, Kamerunban és Kenyában. A török hadipari cégek ugrásra készen várják az észak-afrikai országok stabilizálódását is, ahol további lehetőségek nyílhatnak számukra.⁴⁹

A TUSKON⁵⁰ az İHH⁵¹ és a TİKA⁵²

Az Afrika-tervezet beindítása és életben tartásában két civil szervezetnek jutott kiemelkedő szerep, a TUSKON-nak, valamint az İHH-nak. Előbbi 2005-ben alakult Isztambulban. Mára, gyakorlatilag minden törökországi megyében képviselteti magát, és mintegy 33 260 befektető érdekeit tartja szem előtt Afrikában. A megalakulás utáni első évben, a szervezet rögtön egy nagy ívű, „török-afrikai külkereskedelmi híd” elnevezésű kampányt és összejövotelt szervezett. Ennek sikerességét jól mutatja, hogy a rendezvényen 500 afrikai mellett 1700 török üzletember is megjelent. Az afrikai országok részéről 20 miniszter és 40 magas rangú bürokrata is csatlakozott a rendezvényhez.⁵³ A társaság vezetője 2005-től kezdődően az üzleti világban jól ismert, Rızanur Meral.⁵⁴ A TUSKON-t sem a politikai, sem pedig a gazdasági élet képviselői nem hagyhatják figyelmen kívül, hiszen az a világ 16. legnagyobb gazdaságát – Törökország egyben a G20 egyik tagja is – képviseli, programjain pedig a kormány vezető képviselői vesznek részt. A szervezet 40 000 üzleti megbeszélést szervezett török és afrikai gazdasági csoportok között, illetve 200 üzleti és befektetési delegációt szerveztek az afrikai országokba.⁵⁵

A másik szervezet sok tekintetben kiterjedtebb tevékenységet folytat. Az İHH a jótékonyági akciókon túl a kulturális és oktatási kapcsolatrendszer fejlesztését kezeli prioritásként. Az önkéntesség elvét hangsúlyozva próbál segítséget nyújtani minden nélkülöző számára, legyen az a világ bármely pontján. Egyik szlogenjük szerint fenn kell tartani a „változatlan, örök értékek

⁴⁸ <http://www.defpro.com/news/details/24353/> (letöltés: 2012.01.24.)

⁴⁹ <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkish-defense-firms-target-africa-2011-09-19> (letöltés: 2011.01.24.)

⁵⁰ Törökországi Munkavállalók és Iparosok Konföderációja

⁵¹ Emberi Jogot és Szabadságot Segítő Alapítvány

⁵² Török Nemzetközi Együttműködési és Fejlesztési Ügynökség

⁵³ küldő országok névsora: Burkina Faso, Algéria, Csád, Etiópia, Marokkó, Ghána, Dél-Afrikai Köztársaság, Kamerun, Kenya, Kongó, Líbia, Madagaszkár, Malawi, Egyiptom, Mauritánia, Mozambik, Nigéria, Niger, Közép-Afrikai Köztársaság, Szenegál, Szudán, Tanzánia, Uganda, Jemen, Libéria, Elefántcsontpart, Egyenlítői-Guinea, Gabon, Mali, Togo és Tunézia
Lásd <http://www.tuskon.org/faaliyet/detay.php?id=18> (letöltés: 2012.01.13.)

⁵⁴ Rızanur Meral 1958-ban Elazığ városában született, katonacsaládban. Tanulmányait Diyarbakirban végezte. Bővebben lásd <http://www.tuskon.org/basin/detay.php?id=305> (letöltés: 2012.01.13.)

⁵⁵ Mustafa Gunay : Turkey Africa relations - http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Meetings/Meeting%20Transcripts/140411_gunay.pdf (letöltés: 2012.01.17.)

jelentőségét, a mai, változó világban”.⁵⁶ Az Afrikára korlátozódó tevékenységükben hangsúlyos szerephez jut a vallás. A szükségletek kielégítése nem csak az alapvető élelmiszeripari, tisztálkodási termékekre vonatkozik. A Korán-osztások, mecsetépítések ugyancsak a szükséges segítségnyújtás kategóriájába tartoznak.⁵⁷ Ramadán idején például már évek óta az afrikai éhezők számára szerveznek gyűjtést, segélyakciót.⁵⁸

A TIKÁ szervezetet a Török Fejlesztési és Együttműködési Politikának céljainak megfelelően 1992-ben hozták létre, a miniszterelnök, illetve külügyminisztérium alárendeltségében. A szervezet együttműködik a különböző kormánysszervezetekkel, más nemzetközi szervezetekkel – UNIDO, UNDP, OECD stb. – illetve azokkal az országokkal, ahol különböző, főként hosszútávon működő segélyprogramokat – gazdasági, szociális, képességfejlesztési és kulturális – koordinál.⁵⁹ A TIKÁ ezeket a programokat Közel-keleten, a Balkánon és Kelet-Európában, Kaukázusban és Közép-Ázsiában, Kelet-Ázsiában, valamint Afrikában működteti, főként azokban az országokban, amelyekkel Törökországnak kulturális, és történelmi kapcsolatai vannak.⁶⁰

A szervezet 2002-ben még csak 85 millió USD-t költött különböző segélyprogramokra, támogatásokra, amely folyamatosan növekedve elérte 2008-ra a 780 millió USD-t. Ebből az összegből az afrikai kontinensen zajló programok 51,73 millió USD – 6,6 %-a a teljes összegnek – támogatáshoz jutottak.⁶¹ 2010-ben ez az összeg elérte a 967 millió USD-t.⁶² A támogatott országokból kiemelkedik Szudán, ahol 13,21 millió USD értékben valósítottak meg különböző programokat. Szudán egyébként a 13. a TIKÁ szervezettől segílyt kapó országok között. A szervezet jelenleg 23 országban 26 irodát működtet, ebből három található az afrikai kontinensen: Etiópiában (2005), Szudánban (2006) és Szenegálban (2007).⁶³ A TIKÁ afrikai programjai főként az egészségügy, a

⁵⁶ <http://www.ihh.org.tr/misyonumuz/> (letöltés: 2012.01.13.)

⁵⁷ <http://www.ihh.org.tr/etiopya-kur-an-i-kerim-dagitimi-projesi/> (letöltés: 2012.01.13.)

⁵⁸ <http://www.ihh.org.tr/ihh-bu-ramazan-da-neler-yapacak/> (letöltés: 2012.01.13.)

⁵⁹ A TIKÁ programjai között található egy olyan, aminek a keretében rendőrök kapnak speciális oktatást, ahol fegyverhasználatot, illetve terrorizmus elleni technikákat és hírszerzési ismereteket tanítanak nekik.

⁶⁰ Az ENSZ által 2011. május 09-13 között Isztambulban szervezett a „legkevésbé fejlett országokkal” kapcsolatos konferencián elhangzott előadásból, amelyet a TIKÁ képviselője tartott a konferencián résztvevők számára. - http://www.ecocci.com/DC/PDF/19.04.201017_34Presentation%20of%20TIKA.pdf (letöltés: 2012.01.17.)

⁶¹ Dr. Rahman Nurdun, TIKÁ képviselő előadása 2010. április 05-09, Isztambul - <http://www ldc4istanbul.org/uploads/TIKA&TDC.pdf> (letöltés: 2012.01.17.)

⁶² Az ENSZ által 2011. május 09-13 között Isztambulban szervezett a „legkevésbé fejlett országokkal” kapcsolatos konferencián elhangzott előadásból, amelyet a TIKÁ képviselője tartott a konferencián résztvevők számára. - http://www.ecocci.com/DC/PDF/19.04.201017_34Presentation%20of%20TIKA.pdf (letöltés: 2012.01.17.)

⁶³ Africa cooperation with new and emerging development partners: Options for Africa’s development - http://www.un.org/africa/osaa/reports/emerging_economies_2009.pdf (letöltés: 2012.01.19.)

mezőgazdaság, a biztonságos ivóvíz biztosítása, az oktatás, és a humanitárius (segély) programok területén működnek.⁶⁴

Összegzés

Ha a jelenlegi gazdasági tendenciák folytatódnak, az évtized végére Törökország komoly hídfőállásokat építheti ki az afrikai kontinens egészén. A kiaknázatlan lehetőségek számának természetesen csökkenésével a verseny kiéleződése várható. A világpiacon Kína, India és Brazília mellett egyelőre kevésnek tűnik ugyan a török tőke jelenléte, ám a népesség és a gazdasági teljesítmény figyelembevételével Törökország szerepe is markánsabbá válhat.⁶⁵ Tágabb dimenzióban ez az európai és amerikai gazdasági tendenciákon is változtatható.⁶⁶ Ahmet Davutoğlu kijelentése szerint a „sorsközösség és a közös múlt vállalása a jövőbeni kapcsolatokat nagymértékben átalakíthatják”.⁶⁷

⁶⁴ Dr. Rahman Nurdun, TIKÁ képviselő előadása 2010. április 05-09, Isztambul - <http://www ldc4istanbul.org/uploads/TIKA&TDC.pdf> (letöltés: 2012.01.17.)

⁶⁵ Egyelőre a török külkereskedelem 5 %-a esik afrikai országokba. Forrás http://www.thisisafricaonline.com/news/fullstory.php/aid/106/Turkey_92s_change_of_direction.html (letöltés: 2012.01.15.)

⁶⁶ Bár nem tartozik szorosan a témához, Egyiptom kapcsán a WikiLeaksre feltett egyes brit dokumentumok arról számolnak be, hogy túl gyorsan nőnek a török befektetések száma Egyiptomban. A 250 török tőkével működő vállalkozás nagyjából 40.000 embernek ad munkát Egyiptom-szerte. Lásd <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=us-cable-evaluates-turkish-investments-in-egypt-2011-02-16> (letöltés: 2012.01.13.)

⁶⁷ <http://www.focushaber.com/-turkiye-ile-afrika-nin-kaderi-bir-h-95582.html> (letöltés: 2012.01.15)